

BERÁNEK, J.***Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci***

Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2022, 340 s. ISBN 978-80-7502-608-8

Právnohistorická literatúra sa v tomto roku obohatila o monografiu Jana Beránka, ktorá sa na území bývalého Československa prvý krát podrobne venuje trestným konaniam vedeným proti občanom Veľkonemeckej ríše v podmienkach okupačných zón 4 veľmocí, no aj vplyvom týchto procesov na priebeh retribúcií v ČSR. Po Úvode z pera autora je tvorená 8 kapitolami, pričom jej Záver dopĺňajú Zoznam skratiek, Zdroje, Abstrakt a kľúčové slová.

V **Úvode** autor popisuje základné ciele, ktoré si pri písaní monografie zadal a to analýzu jednotlivých procesov vedených pred orgánmi okupačných mocností, ďalej komparáciu prístupu jednotlivých víťazných štátov k potrestaniu páchatel'ov zločinov z radov nacistov a napokon k vplyvu týchto trestných konaní na československú retribúciu. V texte publikácie sa možno stretnúť nielen s popisom procesov, ktoré prebiehali pred orgánmi spojeneckých krajín vo francúzskej, britskej, americkej i sovietskej zóne, vo francúzskom protektoráte Sársko, ale aj v Nemeckej demokratickej republike a Nemeckej spolkovej republike. Autor do knihy nezaradil trestné procesy prebiehajúce pred nemeckými súdnymi orgánmi v okupačných zónach, v NDR a v NSR.

Úvodná kapitola **História trestania vojnových zločincov, teoretické východiská, právna úprava** mapuje dejinný vývoj súdnych procesov s vojnovými zločincami. Za prvý takýto proces autor označuje ad hoc tribunál s burgundským rytierom Petrom von Hagenbach z roku 1474, ktorého členmi boli zástupcovia miest Alsaska, Horného Porýnia, Breisachu a Bernu. Obdobným protoprosesom bolo súdne konanie s veliteľom zajateckého tábora *Camp Sumter* kapitánom Konfederovaných štátov amerických Henrym Wirzom z roku 1865. Po skončení prvej svetovej vojny sa uskutočnili v porazenom Nemecku

procesy pred Ríšskym súdom v Lipsku na základe zoznamu 45 osôb poskytnutého mocnosťami víťaznej Dohody z pôvodného počtu cca 900 občanov druhej ríše. Väčšina obžalovaných však bola odsúdená na tresty odňatia slobody na krátku dobu, alebo tieto tresty boli podmienčne odložené, viaceré osoby boli dokonca spod obžaloby oslobodené. V Osmanskej ríši boli ešte v roku 1918 zriadené sultánskym výnosom vojenské súde, ktoré prejednávali procesy s vrchným vedením *Výboru jednoty a pokroku* (Mladoturkov), s ministrami vlád z čias prvej svetovej vojny, s lokálnymi predstaviteľmi jednotlivých provincií a so strojcami i vykonávateľmi arménskej genocídy. Napriek popravám niektorých zločincov (zástupca guvernéra provincie *Yozgat* Mehmet Kemal Bey) však značná časť obžalovaných ušla do exilu a zvyšok súdených bol po ich odsune na Maltu v roku 1921 vymenený za britských zajatcov. Nedošlo ani k vytvoreniu versaillskou mierovou zmluvou predpokladaného ad hoc tribunálu zloženého zo zástupcov Francúzska, Veľkej Británie, Talianska, Japonska a USA na súdenie cisára Viliama II. ako hlavného vojnového zločincina, keďže bývalý nemecký panovník ušiel do Holandska. Z obdobia po druhej svetovej vojne sa autor venuje *hlavnému norimberskému procesu* teda súdnemu konaniu USA et al. vs. Hermann Wilhelm Göring et al. Ako najvýznamnejší právny predpis pre procesy v okupačných zónach bol prijatý *zákon Spojeneckej kontrolnej rady pre Nemecko č. 10 o potrestaní osôb vinných vojnovými zločinmi, zločinmi proti ľudskosti a zločinmi proti mieru z 20. decembra 1945*. Práve z názvu tejto normy boli zrejmé základné skutkové podstaty trestných činov prejednávaných Spojencami – zločiny vojnové, proti mieru, proti ľudskosti a členstvo v zločineckých organizáciách (SS, stranické vedenie NSDAP a GESTAPO vrátane SD). Z právnych otázok bolo vylúčené premlčanie predmetných zločincov v období 30. január 1933 až 1. júl 1945.

Ako prvé autor prezentuje **Procesy v britskej okupačnej zóne Nemecka**, ktoré sa odohrávali od septembra 1945 až do decembra 1949. Právnou normou, na základe ktorej sa trestné konania viedli, nebol zákon Spojeneckej kontrolnej rady pre Nemecko č. 10, ale *kráľovský výnos z 18. 6. 1945*. Tento predpis slúžil na potrestanie nielen zločincov štátov Osi v Európe, ale i na súdenie japonských atrocít v Singapure, Rangúne, Hong Kongu, Kuala Lumpure a na Borneu. Popri vojenských súdov zameraných na postihovanie vojnových zločincov v okupačnej zóne spravovanej Veľkou Britániou pôsobili od januára 1947 aj súde Kontrolnej komisie pre Nemecko zamerané i na stíhanie zločincov proti ľudskosti a proti mieru, ako aj členstva v organizáciách prehlásených za zločinecké. Z 1 085 osôb obžalovaných pred britskými súdmi v tejto okupačnej zóne bolo 348 oslobodených a 240 odsúdených na trest smr-

ti, ktorý však bol vykonaný len v 180 prípadoch. Nemecké súdy v britskej zóne zase súdili 2 180 osôb, z ktorých 866 obžalovaných oslobodili a 4 uložili trest smrti. K trestne stíhaným patrili predovšetkým velitelia i strážne koncentračných táborov a vrahovia vojnových zajatcov, letcov či stroskotancov. Procesy sa však na druhej strane nevedli voči pohlavárom nacistického režimu, najvyššej generalite, alebo veľkopriemyselníkom. Kontrastovalo to pritom so skutočnosťou, že medzi britskými zajatcami sa nachádzali Alfred Krupp von Bohlen und Halbach, veliteľ Einsatzgruppe D Otto Ohlendorf, či maršali Walther von Brauchitsch, Gerd von Rundstedt a Erhard Milch. Autor sa bližšie venuje trestným konaniam s personálom koncentračných táborov a väzníc (*belsenské a hamburské-ravensbrücké procesy*), s osobami zodpovednými za vojnové zločiny spáchané v priebehu bojov (prípady *essenského lynčovania* a vražd utečencov zo zajateckého tábora Stalag Luft III) i posledným procesom s maršalom Erichom von Mansteinom skončeným už po vzniku Nemeckej spolkovej republiky v decembri 1949.

V poradí druhé **Procesy vo francúzskej okupačnej zóne Nemecka** sa týkali najmä súdnych konaní pred ad hoc zriadeným Všeobecným tribunálom v Rastatte, nacistickí zločinci však boli súdení aj na území samotného Francúzska vzhľadom na atrocitu spáchané na jeho teritóriu v rokoch 1940 až 1945. Vo francúzskej okupačnej zóne prebiehali predovšetkým trestné konania s personálom koncentračných táborov a väzníc, ako aj s dozorcami tovární, v ktorých bola zneužívaná nútená práca zahraničných robotníkov. Pred Francúzskom zriadenými tribunálmi (okrem Všeobecného tribunálu išlo o 5 stredných a 30 nižších tribunálov) bolo obžalovaných 2 107 osôb, z ktorých bolo 484 oslobodených a 104 odsúdených na trest smrti, vykonaný však len v 62 prípadoch. Procesy sa realizovali na základe *nariadenia vojenského guvernéra francúzskej okupačnej zóny Nemecka č. 20 o potrestaní vojnových zločínov* vydaného v súlade s nariadením Dočasnej francúzskej vlády z 28. 8. 1944 o potrestaní vojnových zločínov. Až v roku 1948 bol nahradený Všeobecný tribunál v Rastatte Vyším tribunálom sídliacim v rovnakom meste, ktorému podliehali po novom zase tribunály I. inštancie. Pre prejednávanie trestných činov spáchaných francúzskymi občanmi na území Nemecka bol zriadený Francúzsky tribunál francúzskej okupačnej zóny Nemecka, existovali tu však aj rýnske plavebné tribunály. Autor podrobnejšie popisuje čitateľom trestné konania s veliteľmi i dozorcami väzníc a koncentračných táborov, s predstaviteľmi koncernu Röchling, ako i s Heinrichom Tillessenom – vrahom ríšskeho ministra financií M. Erzbergera a jeho zástupcu.

Procesy v americkej okupačnej zóne Nemecka boli uvedené najskôr procesmi v Dachau. Za takéto autor označil trestné konania s per-

sonálom koncentračných táborov (Dachau, Mauthausen, Buchenwald a pod.), so zamestnancami zariadení určených na likvidáciu hendikepovaných osôb, s vojnovými zločincami a s civilistami zodpovednými za vraždy, resp. mučenie spojeneckých letcov. Okrem procesov z Dachau sú bližšie rozoberané následné norimberské procesy teda 12 trestných konaní nadväzujúcich na činnosť Medzinárodného vojenského súdneho dvora v Norimbergu. Na základe *direktívy č. 1023/10 vrchných veliteľov generálnych štábov spojeneckých armád v Nemecku o identifikácii a zadržaní osôb podozrivých zo spáchania vojnových zločinov alebo iných prečinov a procesoch s niektorými z nich* sa uskutočňovali v Dachau trestné konania pred americkými vojenskými súdnymi komisiami a následne pred americkými všeobecnými súdmi vojenskej vlády. Celkovo bolo obžalovaných 1 672 osôb, 256 z nich bolo oslobodených a 426 odsúdených na trest smrti. V rámci trestných konaní z Dachau sú konkretizované procesy so strojcami malmédskeho masakra, či prípad Hadamarskej nemocnice pre eutanáziu. Následné norimberské procesy sa zase uskutočňovali v zmysle *nariadenia americkej vojenskej vlády č. 7 o organizácii a právomoci niektorých vojenských tribunálov*. K predmetným trestným konaniam patrili procesy s predstaviteľmi armády, justície, ríšskych ministerstiev, ďalej s priemyselníkmi, potom procesy súvisiace s lekáorskými pokusmi a napokon procesy týkajúce sa nacistickej rasovej politiky.

Odlišný charakter od predchádzajúcich mali **Procesy v sovietskej okupačnej zóne Nemecka**, o ktorých je v rámci historicko-právneho výskumu k dispozícii najmenej pôvodných prameňov. Nemeckí vojnoví zločinci boli pritom súdení najmä pred justičnými orgánmi v ZSSR, ale aj v iných krajinách východnej Európy (na území ktorých sa svojich skutkov dopustili). Trestné stíhanie niektorých zločinov prenechali sovietske orgány zase nemeckým súdom v rámci okupačnej zóny ZSSR. Hmotnoprávnou normou na vedenie súdnych konaní bol *Trestný zákon RSFSR z roku 1926 a Nariadenie prezídia Najvyššieho sovietu Sovietskeho zväzu č. 39 o potrestaní nemeckých fašistických zločincov zodpovedných za vraždy a mučenie sovietskeho civilného obyvateľstva a vojnových zajatcov z radov Červenej armády, vyzvedačov, sovietskych kolaborantov a ich pomáhačov*. Niektoré štatistiky uvádzajú, že pred sovietskymi vojenskými tribunálmi v zóne Nemecka okupovanej ZSSR bolo súdených až 25 292 osôb, prominenti nacistického režimu však medzi nimi absentovali. Autor sa bližšie venoval trestným konaniam s personálom koncentračného tábora Sachsenhausen (*berlínsky proces*) či s konfidentkou Gestapa Stellou Goldschlagovou. V sovietskej okupačnej zóne Nemecka, resp. v Nemeckej demokratickej republike existovali v rokoch 1945 až 1950 aj zvláštne tábory Ľudového komisariá-

tu vnútorných vecí (NKVD), kde boli zadrživani nielen obvinení, ale internovali v nich i tretie osoby bez vzneseného obvinenia.

Predposledná kapitola **Komparácia procesných programov v jednotlivých okupačných zónach Nemecka** prezentuje porovnanie právnej úpravy i faktického vedenia trestných konaní s nacistickými zločincami v každej zo 4 zón spojeneckých veľmocí. Autor poukázal na vysoký počet obžalovaných v okupačných zónach štátov postihnutých atrocitami a represáliami zo strany Nemecka (sovietska a francúzska zóna) v porovnaní s nižším počtom obžalovaných v zónach USA a Veľkej Británie. Spoločné pre trestné konania vo všetkých zónach bolo vedenie procesov s personálmi koncentračných táborov a väznic, ako aj s predstaviteľmi zdravotníckych povolání v tretej ríši. Podľa Jana Beránka bol pritom najprepracovanejší, najkomplexnejší a najviac funkčný francúzsky procesný model.

Záverčná kapitola **Vplyv zónových procesných programov na československú retribúciu** popisuje inšpirovanie sa legislatívy tretej Československej republiky trestnými konaniami v okupačných zónach Nemecka, ako aj prameňmi retribučného zákonodarstva v rámci noriem exilovej ČSR. Spomenuté je i pôsobenie gen. Bohuslava Ečera ako zástupcu Československa v Komisii Spojených národov pre vyšetrovanie vojnových zločinov. Z normotvorby prezidenta Edvarda Beneša pochádzal *dekrét prezidenta republiky č. 6/1945 Úr. vest. čsl. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch*. Tento predpis vymenovával fašistické a nacistické organizácie iba exemplifikatívnym výpočtom, pričom za trestné sa považovalo samotné členstvo napr. v SS, SA či FS. V prípade politických strán ako NSDAP, SdP alebo Vlajka boli trestne stíhaní ich vedúci predstavitelia, resp. aktivisti. Na území Slovenska bolo retribučným predpisom *nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва*. Na jeho základe pôsobili Národný súd v Bratislave, okresné a miestne ľudové súdy, pričom toto nariadenie bolo radikálnejšie než dekrét exilového prezidenta. Aj z tohto dôvodu bol pre historické krajiny v ČSR prijatý *dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Zb. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch* (veľký retribučný dekrét). Napriek ukončeniu retribučných procesov v Československu v roku 1947 bola po februárovom komunistickom prevrate obnovená zákonom č. 33/1948 Zb. činnosť ľudových súdov až do konca roka 1948. Autor ešte v tejto kapitole porovnáva niektoré procesy v okupačných zónach Nemecka s retribučnými trestnými konaniami v ČSR, pričom sovietsky vplyv spomína až v neskoršej fáze existencie československých ľudových súdov.

Monografia Jana Beránka je v rámci výskumu povojnových trestných procesov v okupačných zónach víťazných mocností prvým komplexným dielom na území Českej i Slovenskej republiky. Autor pri jej zostavovaní absorboval sumár takmer všetkej dostupných dobových právnych predpisov, ale i vybrané rozsudky, stenografické záznamy procesov i správy revízných komisií. Štúdium doplnil výberom sekundárnej literatúry a záverečných prác, ako aj ďalších zdrojov viacerých jazykových mutácií. Poctivým prístupom k písaniu knihy a podrobným skúmaním zvolenej problematiky dozaista naplnil cieľ, ktorý si pred jej vznikom stanovil. Publikácia sa pritom môže stať bezpochyby inšpiráciou pre všetkých profesionálnych i amatérskych záujemcov o spracovanie tematiky povojnového zúčtovania s páchatel'mi zločinov spáchaných v jednotlivých štátoch starého kontinentu.

JUDr. PhDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA¹

---

¹ JUDr. PhDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA, advokátska kancelária, Masarykova 2, 040 01 Košice, email: rudomanik@gmail.com, mastermha@gmail.com